

OLOF PALMES ARKIV.

Av Stellan Andersson¹

Att det på Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek (ARAB) finns ett fullkomligt unikt material för den som vill studera den svenska och delvis också den utländska arbetarrörelsen och dess roll i samhällsutvecklingen under 1900-talet är välkänt. Vid sidan av biblioteksavdelningens litteratur och periodica, arkivavdelningens bestånd av politiska, fackliga och andra organisationers arkiv är de mer än femhundra arkiven efter personer som varit eller är verksamma inom arbetarrörelsen, däribland samtliga partiordförandes, av utomordentligt stort intresse för forskningen. Ett av de viktigaste är Olof Palmes.²

Måndagen den 3 mars 1986 ringde dåvarande statssekreteraren Ulf Dahlsten från statsrådsberedningen och undrade om och hur vi på ARAB skulle kunna hjälpa till med att ta hand om Olof Palmes arkiv. Regeringen beslöt att bevilja extra medel för arbetet och utsåg en arkivgrupp, bestående av ambassadören Hans Dahlgren, generaldirektören Ulf Larsson, Olof Palmes assistent Ann-Marie Willsson, och som representant för familjen Joakim Palme, som skulle hjälpa till att samla in vad som fanns på olika håll som rörde partiordföranden och privatpersonen Olof Palme³. Viktigt var att det som klassades som offentliga handlingar, dvs statsministerämbetets, inte kom med till ARAB, utan att dessa arkiverades i regeringskansliets arkiv. Dåvarande rättschefen vid statsrådsberedningen Johan Hirschfeldt och arkivchefen Rune Hedman vid regeringskansliets förvaltningskontor var oss behjälpliga i att göra nödvändiga bedömningar i de fall där det förelåg tveksamhet.⁴

Våren 1986 levererades större delen av de handlingar som nu ingår i Olof Palmes arkiv från Statsrådsberedningen och från SSU:s kursgård Bommersvik. Senare tillkom ytterligare handlingar från Socialdemokratiska riksdagsgruppens kansli. På Arbetarrörelsens arkiv fanns sedan tidigare en serie tal 1969-1976 och handlingar som hösten 1976 levererats från dåvarande Statsrådsberedningen⁵, samt de handlingar som

¹ Detta är en något reviderad och förkortad version av en artikel som tidigare publicerats i *Arbetarhistoria* nr 75-76, 3-4/1995, s. 24-36 och i *Olof Palme i sin tid. Samtidshistoriska frågor 1. Samtidshistoriska institutet, Södertörns högskola, Huddinge, 2001, s. 65-95.*

² Som exempel på andra viktiga personarkiv på ARAB kan nämnas: Hjalmar Brantings, Per Albin Hanssons, Gustav Möllers, Tage Erlanders, Alva och Gunnar Myrdals, Rudolf Meidners, Kaj Björks, Gunnar Langes, Rune Johanssons, Sven Asplings, Sten Anderssons, Ingvar Carlssons, Anna-Greta Leijons, Pierre Schoris, Inga Thorssons m.fl.

³ Det Palmeska släktarkivet förvaras på Stockholms stadsarkiv. För relevanta uppgifter om släkten Palme och Olof Palme hänvisas till *Svenskt biografiskt lexikon*. Se även Claes Palme, *Fragment [minnen]*, Stockholm : Holkudden, 2003 och Björn Elmbrant: *Palme*. Stockholm: Författarförlaget Fischer & Rye, 1989.

⁴ Det visade sig vid ordningsarbetet att den upprustning av rutinerna för registrator vid Statsrådsberedningen som hade skett vid Palmes tillträde hösten 1969 varit mycket effektiv. Knappast några offentliga handlingar återfanns vid genomgången av det omfattande arkivmaterialet. Se arbetsgruppens rapport dnr SB 6310/88.

⁵ Talen hade överförts till ARAB i samband med Bertil Östergrens arbete på sin bok om Olof Palme.

överförts och ordnats i samband med arbetet på Tage Erlanders arkiv. Nära anknytning till Olof Palmes arkiv har de kondoleanssamlingar etc. som inkommit från Sverige och utlandet till SAP:s partistyreelse, Stockholms arbetarekommun, Statsrådsberedningen och familjen Palme och som därifrån överförts till ARAB.⁶ Senare inkommet material om Olof Palme har tillförts en särskild biografiasamling Olof Palme⁷.

Förteckningsarbetet annorlunda

Arbetet med att ordna och förteckna stora personarkiv på ARAB under 1970- och tidigt 1980-tal⁸ var naturligtvis en viktig erfarenhet för den metod som kom att användas för uppordnandet och förtecknandet av Olof Palmes arkiv. De stora materialmängderna i Palmes arkiv⁹, kraven från många att snabbt kunna återsöka information, liksom den allmänna stämningen efter mordet, gjorde det ändå nödvändigt att arbeta på ett något annorlunda sätt. När ett arkiv normalt ordnas och förtecknas får man nöja sig med att de olika typer av handlingar som finns redovisas i serier, där man för varje serie anger antal volymer och för varje volym handlingarnas tidsomfång (med eventuell kortfattad anmärkning). Med materialet i stora personarkiv ställer sig kraven annorlunda: för att kunna återsöka efterfrågad information kan det vara nödvändigt att till förteckningens översiktliga redovisning av arkivets innehåll foga detaljerade register där innehållet i varje enskild volym beskrivs t.o.m. på dokumentnivå. 1985 hade vi fått den första personatorn till ARAB. Vi var därför på det klara med att om vi någorlunda snabbt skulle klara uppgiften med att ordna, förteckna och registrera handlingarna i Olof Palmes arkiv måste vi använda oss av datorstöd. Att arbeta med hjälp av dator ställde nya krav på arbetets organisering (snabbhet, effektivitet etc) och på hur förtecknings- och registreringsarbetet skulle gå till (t.ex. på vilket sätt de olika dokumenten skulle beskrivas, utformningen av titlar på tal, namnformer), m.m.

Handlingarna i Olof Palmes arkiv har i möjligaste mån hållits samman i den form det hade när det överfördes till ARAB. I serierna artiklar, tal, intervjuer, brev m.fl. återfinns de handlingar som ofta fanns insatta i olika sviter ringpärmar eller var sparade i tidskriftssamlare med motsvarande beteckningar. En viss försiktig sammanföring av handlingar rörande en viss fråga har i några fall ägt rum, men i regel har brev, klipp och annat bakgrundsmaterial i anslutning till exempelvis ett manuskript fått ligga kvar i respektive akt. Sammankopplingen av handlingar rörande en viss fråga som finns i olika

Handlingarna från Statsrådsberedningen efter valet 1976 finns förtecknade i ett Appendix till Olof Palmes arkiv.

⁶ Olof Palme : kondoleanssamling. (Arkivnr 3077). Lisbet Palmes arkiv innehåller till största delen också kondoleanser.

⁷ Olof Palme : biografiasamling. (Arkivnr 3078).

⁸ Se Martin Grass: Principer för ordnande och förtecknande av personarkiv : exemplet Hjalmar Branting. Arkiv, samhälle och forskning 1989, s. 17-44.

⁹ Totalt omfattar arkivet ca 2000 volymer eller drygt 150 hyllmeter.

serier kan göras med hjälp av dataregistren. Och som alltid när det gäller personarkiv måste gallringen av handlingar vara ytterst försiktig. I Olof Palmes arkiv har endast överexemplar av stencilerade tal etc. gallrats.

För den som vill ta del av handlingar i Olof Palmes arkiv gäller det först att orientera sig i den förteckning (arkivnr 676) och de kompletterande register som finns tillgängliga i forskarexpeditionen på ARAB.

Handlingarna i Olof Palmes arkiv har strukturerats i 6 huvudavdelningar med olika underserier:

- 1. Personliga handlingar**
 - 1.1 Tidsplaner
- 2. Egna verk m.m.**
 - 2.1 Minnesanteckningar, protokoll mm
 - 2.2 Böcker, broschyrer
 - 2.3 Artiklar mm
 - 2.4. Tal
 - 2.5 Pressmeddelanden, uttalanden, kommunikéer
 - 2.6 Intervjuer
 - 2.7 Utskrifter
- 3. Korrespondens**
 - 3.1 Diarier
 - 3.2 Brevsamling
 - 3.3 Gratulationer på 50-årsdagen
 - 3.4 Intervjuförfrågningar
- 4. Handlingar rörande Olof Palmes verksamhet**
 - 4.1 Biografiskt material
 - 4.2 Handlingar ordnade efter ämne
 - 4.3-4.5 Förarbeten till Tage Erlanders tal mm
 - 4.6 Författningsfrågan
 - 4.7 Brandtkommissionen
 - 4.8 Övrigt
- 5. Samlingar**
 - 5.1.1 Ljudband
 - 5.1.2 Videoband
 - 5.1.3 Filmer
 - 5.2 Klippsamling
 - 5.3 Bildsamling
- 6. Övrigt**
 - 6.1 Gåvor
 - 6.1.1 Tavlor, föremål
 - 6.1.2 Böcker

6.1.3	Skivor
6.2	Utmärkelser

Som bilaga till förteckningen över Olof Palmes arkiv finns innehållet i ett Appendix redovisat: "Handlingar från statsrådsberedningen 1966-1976". Kondoleanssamling och Biograficasamling redovisas i separata förteckningar.

Här nedan kommer jag att redogöra för omfång och innehåll i de olika avdelningarna och serierna och i korthet exemplifiera och diskutera något kring materialet.

... idéer och namnförslag ...

Under huvudavdelning **1. Personliga handlingar** finns i Olof Palmes arkiv bara en serie: *Tidsplaner*, som omfattar 4 volymer helt vanliga bordsalmanackor för tiden 1964-1986 för Olof Palme och hans sekreterare.¹⁰ I dessa finns noteringar om planerade sammanträden, uppvaktningar, tider för intervjuer, resor, anföranden osv.

Ofta får vi på ARAB frågor om Olof Palme förde dagbok på samma sätt som Tage Erlander, vilket tyvärr inte var fallet.¹¹ I en intervju som Kerstin Matz gjorde vid nyåret 1983 på Harpsund för Expressen berättade han, att vid valet 1982 fick han en gul anteckningsbok där han "under regeringsbildningen skrev upp alla idéer och namnförslag ... Den finns inte med på Harpsund därför att den helt enkelt är utskriven. Men jag fick ett par nya små svarta av Mattias i julklapp så jag tänker fortsätta med denna arbetsmetod. I den där lilla gula stod ju inte bara blivande ministernamn utan allt möjligt som jag måste komma ihåg. Telefonsamtal som måste ringas, mat som måste köpas hem, tankar och hugskott om vartannat."¹² Ryktet om dessa anteckningsböcker förklarar alla frågor om dagböcker, men de återfanns inte i Olof Palmes arkiv.

Under huvudavdelning **2. Egna verk m.m.** förvaras sådana handlingar som i första hand dokumenterar vad man kan kalla "den offentliga verksamheten", dvs det material som innehåller det budskap Olof Palme förde fram i offentligheten i form av tal, artiklar och intervjuer. I första underserien *2.1 Minnesanteckningar, protokoll m.m.*¹³, som endast omfattar ett par volymer, finns dock sådana handlingar som närmast skulle kunna jämföras med innehållet i dagböcker. Det är anteckningar gjorda av Olof Palme från främst 1950-talet, då han var medarbetare till Tage Erlander. Som exempel kan nämnas anteckningsblock från överläggningar på Harpsund och Bommersvik 1954 och 1955. Intressanta är anteckningarna från överläggningarna med Chrusjtjov och Bulganin i

¹⁰ I andra personarkiv kan förekomma dagböcker, betyg, kassaböcker, kopior av självdeklarationer osv. I ett beslut den 6 mars 1986 bekräftade regeringen att almanackor ska ses som privata minnesanteckningar. Serien är inte tillgänglig utan tillstånd.

¹¹ Vid SAP:s partikongress 1984 förde han dock dagbok för TCO-tidningens räkning: Dagboken : jag som alla andra är en smula fåfäng. TCO-tidningen 1984, nr 25, s. 16.

¹² Palme åter på Harpsund : här får han lugn efter höstens stormar. Av Kerstin Matz, Expressen, 1983-01-06, s. 28-29.

¹³ Serien är inte tillgänglig utan tillstånd.

Moskva under Erlanders besök i Sovjetunionen i april 1956¹⁴, strax efter SUKPs berömda XX:e partikongress där Chrusjtjov gick tillrätta med Stalintidens förhållanden och förespråkade "fredlig samexistens" med väst. Omedelbart efter hemkomsten berättade Olof Palme om sina intryck i ett anförande inför Strångsjö och Ädebols arbetarekommuner.¹⁵ Många år senare, i samband med sitt möte med utrikesministrarna Shultz och Gromyko under Stockholmskonferensen 1984 kunde Olof Palme referera till besöket 1956 och säga att han därför känt Sovjetunionens utrikesminister i nästan trettio år.

90% på svenska

Den till omfånget största serien i denna avdelning är *2.4 Tal*. Manuskript till ca 1.300 anföranden finns bevarade i 120 volymer från november 1953 (Nationella självständighetsrörelser i Asien och Afrika)¹⁶ till det sista den 24 februari 1986 (Anförande i Östersund). Serien är i sin tur uppdelad i underserier.¹⁷

Hur många tal Olof Palme höll under sin verksamma tid är mycket svårt att fastställa. Från 1950-talet, då Olof Palme var studieledare i SSU, finns endast ett fåtal manuskript bevarade. "Mina tidigare anföranden finns emellertid knappast bevarade i för eftervärlden helt läsbart skick. Det var oftast fråga om föreläsningar vid kurser och konferenser - miljön var alltså inte sådan att jag stod i en talarstol och högtidligt läste innantill i manus. Anförandena var resonerande varför jag enbart använde mig av stolpar eller en disposition som stöd."¹⁸ Också från 1960-talet och framåt finns det stora luckor, vilket det bibliografiska arbetet med Olof Palmes publicerade verk visade. T.ex. finns endast drygt en fjärdedel av de ca 400 anföranden Olof Palme höll i riksdagen bevarade som manuskript i serie 2.4.0.¹⁹ En genomgång av Klippsamlingen (serie 5.2, se nedan) visar också att där finns ett stort antal anföranden refererade som ej återfinns i manuskriptsamlingen. Under tiden 1976-1986, framför allt under valrörelserna 1979, 1982 och 1985, spelade medarbetare in Olof Palmes tal med hjälp av bärbar bandspelare på ljudkassetter för att dokumentera vad som sagts, (serie 5.1.1, se nedan). De flesta av dessa tal återfinns inte i manuskriptform. Försöker man göra en uppskattning kommer man fram

¹⁴ Volym 2.1:002

¹⁵ Statsminister Erlanders rysslandsresa : [anförande inför Strångsjö och Ädebols arbetarekommuner, Strångsjö]. Folket, 1956-04-23. Se volym 5.2 : 001.

¹⁶ Talet hölls vid en konferens med de politiska studentförbunden på Sänga-Säby. Det låg delvis till grund för Olof Palmes tal vid Broderskapsrörelsens kongress i Gävle 1965. Tal hållna tidigare, under den aktiva tiden i Sveriges förenade studentkårer, finns delvis bevarade i andra serier: 4.2 Handlingar ordnade efter ämne : SFS, volym 1 och 2 och i 2.3 Artiklar, där några tal, t.ex. från besök i Tyskland finns återgivna i tyska studenttidningar.

¹⁷ En underserie innehåller dubletter av tal. Till största delen utgör dessa kopior av tal, men innan dessa gallras måste en jämförelse göras med varje enskilt manuskript. Original har nämligen hittats i denna serie.

¹⁸ Brev: Olof Palme till Expressen 1974-08-30 inför Expressens serie "Så började det". Se volym 2.3 : 013.

¹⁹ Under detta arbete har därför en kopiserie byggts upp med samtliga riksdagsanföranden i kronologisk ordning. Källa: Riksdagens protokoll 1958-1986. Denna kopiesamling tal förtecknas som en egen samling: Olof Palme : tal i riksdagen [samling], (Arkivnr. 3076, i dataregistret har denna serie fått beteckningen 2.4.3).

till att Olof Palme höll upp till 100 anföranden varje år under sina 30 mest aktiva år, dvs totalt ca 3000²⁰. Av dessa hölls mer än 90% inför en svensk publik, från Riksdagen via olika organisationers kongresser, partidistrikt, arbetarekommuner till små föreningar och klubbar. Och det var inte bara inför arbetarrörelsens organisationer han talade: Scoutförbund, Grossistförbund, mässor och träffar av alla de slag gästades av Olof Palme som talare. Också många hälsnings- och invigningstal finns representerade, från att hälsa utländska gäster välkomna vid middagar till invigningar av broar, Kaknästorn, Riksarkivets nya lokaler och alla slags utställningar. De anföranden Olof Palme höll för internationella fora kan exemplifieras med Nordiska rådet, Socialistinternationalen, olika broderpartiers kongresser, Förenta nationerna, andra länders parlament, World Council of Churches, NATO, Europarådet, Foreign Press Association, Romklubben, Bilderberggruppen, IALHI²¹, Council of Foreign Relations och utländska universitet.

... lysande manus

Många gånger talade alltså Olof Palme utan manuskript²². Själv sade han om att hålla tal i en intervju som Lennart Hyland gjorde 1984: "För det mesta talar jag utan manus, jag är så intresserad av språket, har kanske bara en, två tre stolpar. Då blir det hackigt och dant, men å andra sidan så får jag en helt annan kontakt med människorna, och publiken kan styra vad jag säger lite grann. Jag kan aldrig läsa upp samma tal två gånger. Det skulle jag aldrig kunna göra. Men talar jag utan manus kan jag hålla samma tal hur många gånger som helst för det blir aldrig lika."²³ I samma intervju kom man in på talskrivarnas roll och Palme sade: "Jag var ju talskrivare åt Erlander och jag la hela min själ och anda i att göra ett lysande manus som jag tyckte själv, och sen började han då och när han kom ungefär till sidan två och en halv så greps han av en idé och kastade manuset... men det blev lysande."

²⁰ Ungefär en tredjedel av dessa tal finns publicerade i t.ex. Riksdagens protokoll, i olika organisationers kongressprotokoll, i tidningar och tidskrifter och i samlingarna Politik är att vilja (1968), Att vilja gå vidare (1974) och En levande vilja (1987). Olof Palmes utrikespolitiska tal finns bl a i samlingarna Sveriges utrikespolitik (1984) och i FN måste stärkas (1990). Tal i utrikespolitiska frågor hållna under Olof Palmes statsministertid finns också i den av Utrikesdepartementet utgivna serien Utrikesfrågor (också på engelska: Documents on Swedish Foreign Policy). Hans tal finns också översatta och utgivna i samlingar på andra språk, t.ex. i Olof Palme : "Er rührte an die Herzen der Menschen" : Reden und Texte, zusammengestellt von Freimut Duve. Reinbek bei Hamburg : Rowohlt, 1986; Olof Palme. Suecia y América Latina, Goñi, José (red.). Stockholm : Buenos Aires, 1987; Socialism, Peace and Solidarity : Selected Speeches, ed. by E S Reddy, New Delhi, 1990; Liberation of Southern Africa : Selected Speeches, ed. by E S Reddy, New Delhi, 1990 och Socialisme à la Scandinave Paris : Plon, 1971.

²¹ International Association of Labour History Institutions. Se: Meddelande från Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek, nr 16, 1980, s. 40-41.

²² Se t.ex. inledning till talet på Svenska livsmedelsarbetareförbundets kongress i Stockholm 1981: "jag har inte ... något manus, utan jag talar fritt". Svenska livsmedelsarbetareförbundets kongressprotokoll 1981, s. 226.

²³ Olof Palme hemma hos Lennart Hyland: Jag vill inte slåss som förr. Av Lennart Hyland, Hänt i veckan 1984, nr 12, s. 49-55.

Två för forskningen principiellt viktiga och ibland diskuterade frågor illustreras av det ovan sagda: vilket värde har manuskripten till talen och vilken roll spelar talskrivarna? Först: det finns i det samlade materialet stora möjligheter att göra jämförelser med manuskripten och det hållna talet, t.ex. med hjälp av de ljudupptagningar som finns. Också tal som senare publicerats har ibland skrivits ut från ljudupptagningar t.ex. från SAPs, LOs och olika andra organisationers kongresser. Det är då möjligt att jämföra manuskripten med de tryckta versionerna. Ofta ser man att det framför allt är i inledningen som Olof Palme avviker från manuskriptet genom att göra en personlig kommentar till något dagsaktuellt, som t.ex. vid Svenska fabriksarbetareförbundets kongress våren 1981: "Jag skulle igår ha varit i Teheran för diskussioner om den aktuella situationen där. Men den resan fick jag lov att skjuta upp därför att de lokala mullorna stökade till det på hemmaplan. Det omöjliggjorde att jag lämnade landet. En av fördelarna med detta var att jag fick tillfälle att komma till denna kongress."²⁴ Eller när han som Erlander "får en idé". En del spontana uttalanden som blivit berömda finns därför inte med i manuskriptet till talen: t.ex. "Satans mördare"²⁵ och "Diktaturens kreatur"²⁶ från 1975. Andra uttalanden som vid framförandet föreföll vara helt spontana visar sig i arkivmaterialet varit väl förberedda. Ett sådant exempel är från partiledardebatten i TV den 17 september 1982, när Olof Palme på Thorbjörn Fälldins envist upprepade påstående: "Erkänn att du är socialist Olof Palme!" svarade: "Jag är en demokratisk socialist med stolthet och med glädje. Jag blev det när jag for omkring i Indien och såg den fruktansvärda fattigdomen, när jag for runt och såg en på sätt och vis ännu mer förnedrande fattigdom i Förenta Staterna, när jag som ung kom öga mot öga med kommunisternas ofrihet och förtryck och människoförföljelse i kommuniststaterna. När jag kom till nazisternas koncentrationsläger och såg dödslistorna på socialdemokrater och fackföreningsmän...". I underlagsmaterialet till slutdebatten återfanns uttalandet som utkast "Jag är socialist - och stolt över det" daterat den 15 september 1982 av en av Palmes nära medarbetare: KL (Kjell Larsson).²⁷

²⁴ Om den borgerliga regeringskrisen i maj 1981 då Moderata samlingspartiet lämnade Fälldins trepartiregering efter mittenpartiernas uppgörelse med socialdemokraterna om marginalskatterna. Se volym 2.4.0 : 095 där ett manuskript på 21 sidor återfinns och Svenska fabriksarbetareförbundets kongressprotokoll 1981, s. 116-129.

²⁵ SAP:s kongressprotokoll 1975-09-28, s. 96. Se även volym 2.4.0 : 068

²⁶ Statsminister Olof Palmes tal vid Stockholms arbetarekommuns 75-årsjubileum 1975-04-19. Se volym 2.4.0 : 065.

²⁷ Uttalandet återges inte i sin helhet här. Det finns publicerat på många håll: Jag är en demokratisk socialist. Stockholms-Tidningen, 1982-09-22, bildbilaga, s. XI. ; Partiledardebatten i TV 17 september. Olof Palme Segervalet : ett bildokument av Stig-Göran Nilsson. Malmö, 1983, s. 87. ; Därför är jag socialist. En levande vilja. Stockholm : Tiden, 1987, s. 24-25. ; Bekännelse till socialismen. Arbetarrörelsens historia ... Av Hans Haste, ny uppl. Stockholm : Tiden, 1987 [även i tidigare uppl. 1983, 1985], s. 5. ; Bekännelse till socialismen. 100 år i Sverige : vägen till folkhemmet. Av Sven Aspling. Stockholm : Tiden, 1989, s. 80. ; Jag är en demokratisk socialist... Boken om Olof Palme : hans liv, hans gärning, hans död. Av Hans Haste Stockholm : Tiden, 1986, försättsbladet. ; [Je suis fier et heureux...]. Olof Palme. Av Hans Haste, Paris : Descartes & Cie, 1994, s. 9-10. Se även volymerna 4.2 : 171-172

Hur kom ett manuskript till ett tal som Olof Palme skulle framföra till? I många fall finns det väl genomarbetade utkast skrivna för hand av Olof Palme²⁸. Det kanske mest berömda talet, det s.k. Gävletalet från Broderskapsrörelsens kongress 1965 kan man följa från det första handskrivna utkastet som gjordes på Fårö under semestern sista veckan i juli, via ett maskinskrivet utkast på 27 sidor till en färdig stencil på 14 sidor²⁹. Talet har sedan publicerats på många olika håll. För att inte tala om det s.k. juluttalandet den 23 december 1972 om USA:s bombningar av Hanoi. På baksidan av Anders Ferns förslag till ev. uttalande den 22 december har Olof Palme för hand skrivit ner det originalmanus som, efter omfattande telefonkonsultationer, han sedan läste upp i radio och TV och som distribuerades via TT som pressmeddelande.³⁰ Det förekom att han dikterade manuskript till sina tal och artiklar.³¹ Ofta satt han tillsammans med sina medarbetare - talskrivarna - och skissade på uppläggningsen av ett tal. Därmed är vi inne på talskrivarnas roll: Talskrivaren fick efter de riktlinjer som dragits upp arbeta fram ett utkast som Palme och andra medarbetare läste och kommenterade. Därefter arbetades ytterligare versioner fram, ofta med viktiga tillägg "som tillförde resonemanget en djupare dimension" av Olof Palme själv³². Talskrivarnas utkast är nästan alltid signerade: AF, RS, JK³³, osv. Ulf Larsson, en av Olof Palmes nära medarbetare skriver att Olof Palme lade "ner intresse och arbete på sina anföranden. Det var i dem han utvecklade vad han ansåg vara viktigt i den politiska debatten. Att skriva tal var därför en viktig syssla för flera av hans medarbetare: två-tre av dem hade detta som huvuduppgift, andra bidrog med underlag eller genom läsning. Han hade som regel bestämda idéer om uppläggning och utformning, betydande tid lades ned på författande och genomgång - sida för sida, precis som finansplanen. Han uppskattade om författarna kunde bidra med citat ur litteratur - politisk eller skönlitterär - men kunde ofta ösa ur egen fatatur. Hans anföranden kom också att spela stor roll för den politiska debatten. Det var hans sätt att kunna sätta en fråga på dagordningen, inte minst viktigt för ett parti utan ett dominerande pressinflytande."³⁴ De färdiga talen stencilerades i förväg upp i stora upplagor och delades ut till massmedias företrädare, med noga angiven tid för

²⁸ Vid registreringen har angivits om talet är skrivet för hand = hskr eller på maskin = mskr och om handskrivna ändringar finns, om talet är stencilerat etc.

²⁹ Se volym 2.4.0 : 005

³⁰ Se volym 2.4.0 : 044. Björn Elmbrant har sin bok om Palme (1989) en utförlig redogörelse för uttalandets tillkomst, se s. 136-147 (på s. 140 återges manuskriptet). ; Anders Ferm: Palmelinjen. Tiden 1987, nr 7-8, s. 448-452. (på s. 450 återges manuskriptet) ; Se även: Alva Myrdals arkiv : Handlingar ordnade efter ämne, volym 59. ; Olof Palme: Palme om Vietnamfrågan i Bohmans "Så var det" : så var det i varje fall inte. Dagens Nyheter, 1983-11-10. Jfr Yngve Möller: Sverige och Vietnamkriget. Stockholm : Tiden, 1992, s. 284 ff.

³¹ På det maskinskrivna manuskriptet till en artikel till Libertas i juli 1968 "Arbetare och studenter" finns antecknat: "Dikterad men ej genomläst av OP." Se volym 2.3 :006.

³² Se Pierre Schori: Dokument inifrån : Sverige och storpolitiken i omvälvningarnas tid. Stockholm : Tiden, 1992, s. 267 f., där Schori berättar om hur Olof Palmes tal till TANU-kongressen i Dar es Salaam 1971-09-26 kom till. Se även volym 2.4.0 : 032

³³ I registret anges dessa tillsammans med datum för resp. version. AF=Anders Ferm, RS=Roland Svensson, JK=Jan Karlsson.

³⁴ Ulf Larsson: En egen, särskild stil. Boken om Olof Palme. Stockholm : Tiden, 1986, s. 155 f.

tidigast tillåten publicering. Till sist kan man se att på det manuskript Olof Palme hade med sig till sitt framträdande gjorde han in i det sista ytterligare ändringar och tillägg för hand.

Portaltal

Vissa tal var av sådan vikt att Palme kallade dem "Portaltal" och dem kunde man arbeta med under mycket lång tid. T.ex. om det utrikespolitiska anförandet inför Paasikivisamfundet i Helsingfors den 1 juni 1983 som var ett sådant berättade han senare att "Vi höll på med talet i tre månader".³⁵ Exempel på andra tal som Olof Palme själv lade ner mycket tid och arbete på var talet till Gunnar Sträng vid Socialdemokratiska partikongressen 1981³⁶ och minnstalet till Tage Erlander vid midsommar 1985³⁷. Till allmänpolitiska, utrikespolitiska och andra debatter i riksdagen, till valrörelser och större debatter togs det fram ett stort underlag i "faktapärmar" som på olika sätt kunde arbetas in i de framförda anförandena och replikerna.³⁸

Jag menar därför att de tal där det finns manuskript på ett sätt kan ses vara uttryck för en betydligt mer medvetet utformat innehåll än det i de fritt framförda. Det är i dessa som en mer genomarbetad och genomtänkt politisk taktik och strategi läggs fast. Dessa tal fungerar också som standardmall för alla de andra som fritt förs fram och bör därför av forskningen vara av utomordentligt stor betydelse, även om de vid det muntliga framförandet inte fick den exakta utformning som de har i den skrivna formen. Med andra ord: innehållet och temat är det väsentliga, medan de olika improvisationerna på detta tema främst var avsedda för den publik Olof Palme hade framför sig, ett sätt att skapa den nödvändiga kontakten, ett sätt att nå ut med budskapet, och som alltid: en viktig förutsättning för varje stor talare att hitta det rätta anslaget vid varje särskilt tillfälle. Eller för att citera Olof Palme själv: "Improvisation är den noggranna förberedelsens belöning. Det gäller både politik som handling och politik som förmedling av ord. ... Att improvisera ett tal kan lätt bli en undanflykt för att slippa tänka efter om man har någonting att säga,

³⁵ Palme om stormakterna och Sverige: även våra gränser är heliga. Av Harald Hamrin. Dagens nyheter, 1983-10-09, s. 11. Talet finns bl.a. återgivet i *En levande vilja* (1987): Säkerhet och stabilitet i Norden ... , s. 344-353. Wilhelm Agrell anför i sin doktorsavhandling (*Alliansfrihet och atombomber : kontinuitet och förändring i den svenska försvarsdoktrinen 1945-1982*. Stockholm : Liber, 1985.) ett avsnitt i detta tal som exempel på "vådan av att tolka in för mycket av avsikter bakom utformningen av en text". Han skriver: "Jag fäste mig vid att talet, på ett som jag uppfattade det inlindat sätt, kopplade samman den svenska inställningen i zonfrågan [Kärnvapenfri zon i Norden] med frågan om respekten för Sveriges territoriella integritet i samband med kränkningar. Strax efteråt träffade jag en av talskrivarna som till min besvikelse kunde upplysa om att den finurliga kopplingen bara berodde på att olika textavsnitt med olika författare redigerats samman. Men, det är klart, fler än jag kan ju ha iakttagit en koppling och det var kanske inte alla som kom sig för att fråga om orsaken." (s. 42, not 9)

³⁶ Se volym 2.4.0 : 097 och 4.2 : 156-157.

³⁷ Se volym 2.4.0 : 114 och 4.2 : 248, som förutom bakgrundsmaterial och utkast även innehåller den portfölj Olof Palme dessa dagar ständigt bar omkring detta material i.

³⁸ Om förberedelser inför en större debatt se Dieter Strand: *Palme igen? Scener ur en partiledares liv*. Stockholm : Norstedts, 1980, s. 119 ff.

och i så fall vad. Improvisationen blir då dösnack, fras och plattityd. Men efter mycket av plåga och möda i förväg kan improvisationen i något lyckligt ögonblick komma som en plötslig stimulans, en variation på ett tema, en frenesi i tangentens riktning. Min enkla erfarenhet är därför att man om möjligt bör tala utan manuskript. Det är mera krävande, blir inte sällan uselt. Men det ger chansen till en inlevelse som betyder kontakt och växelspel med publiken. Man blir så lätt trubbig i politiken. Improvisationen är nödvändig för att inte bara hålla sig vid liv utan också levande."³⁹

Studentskrivning

I serie 2.3 *Artiklar* återfinns det äldsta dokumentet i Olof Palmes arkiv. Det är en kopia av hans studentskrivning i svenska från våren 1944: Kritiska situationer i Englands historia under nya tiden.⁴⁰ Efter studentexamen och militärtjänst började Olof Palme arbeta som journalist på Svenska dagbladet, först på sportredaktionen. Från hösten 1946 arbetade han som allmänreporter och skriver artiklar under signaturen SOJ (= Sven Olof Joakim). Exempel på rubriker till artiklar av Olof Palme under denna tid är: Svea garde soaré, Schweizveckan har inletts, Filmen kan bli en ny predikstol, Musiken diplomatins språk, Terräng bromsar ej ny brandkärra, Starkare belysning på förortslinjerna, En södertös från Bagdad.⁴¹ Dessa artiklar återfinns inte i Olof Palmes arkiv. Inte heller återfinns den examensuppsats på 43 sidor som Olof Palme våren 1948 skrev vid Kenyon College i USA. Den var en kritisk analys av Friedrich von Hayeks frihetsbegrepp⁴²; ett tema som han decennierna framöver ständigt skulle återkomma till i tal och artiklar var just skillnaden mellan detta det marknadsliberala frihetsbegreppet och det socialdemokratiska. För att inte tala om ofriheten under de kommunistiska diktaturena: "Det går kalla kårar utmed ryggraden på mig, när jag hör en kommunist tala om arbetarrörelsens gemensamma värderingar."⁴³ Den första artikeln som finns bevarad i arkivet skrev han efter den kommunistiska kuppen i Prag våren 1948 under sin tid vid Kenyon College i tidskriften *The Advocate* under rubriken: Czechoslovakia gone - what about Sweden.⁴⁴ Hösten 1948 publicerade han i *Aftontidningen* en artikel med anledning av en nyutgåva av det 100-årsjubilerande Kommunistiska manifestet.⁴⁵ Därefter fortsatte den publicistiska verksamheten i allt större omfattning.

³⁹ Se Olof Palmes uttalande: Improvisationen håller en vid liv. Kungliga dramatiska teatern : stora scenen : i afton improvisation [programblad], 1966, s. 12-13. I volym 2.3 : 006.

⁴⁰ Se volym 2.3 : 001

⁴¹ Se Robert Aschbergs artikelserie i *Expressen* 26-30 december 1983: Den okände Olof Palme. Artikelserien handlar om Olof Palmes ungdomsår 1944-1954 och bygger bl.a. på intervjuer med Olof Palme och ett 20-tal andra personer.

⁴² Se Bertil Torekulls intervju med Olof Palme i *Östgöta Correspondenten* den 12 september 1983: Bekämpa nyliberalismen huvuduppgift.

⁴³ Anförande i riksdagens finansdebatt 1980-02-28. Riksdagens protokoll 1979/80, nr 96, s. 34.

⁴⁴ *The Advocate* 1948, vol II, No 6, s. 3, 10-11. Se volym 2.3 : 001

⁴⁵ Laski och manifestet. *Afton-Tidningen*, 1948-12-20, s. 2-3

Ca 600 artiklar av Olof Palme finns bevarade i hans arkiv i form av manuskript och/eller i form av det nummer av tidningen/tidskriften hans artikel publicerades i, ibland bara som en urklippad sida. I artiklarna utvecklades ofta delasppekter av något ämne han samtidigt behandlade i ett anförande, ofta är det debattinlägg i den pågående politiska diskussionen⁴⁶, ibland innehåller de också mer djupgående analyser av ett politiskt problem. Som exempel på sådana kan man nämna artiklarna "Parlamentariska perspektiv" och "Radikal förnyelse" i Tiden 1960⁴⁷, analyserna av den politiska situationen i Aftonbladet 1965: "Dubbelspelets vår" (1965-05-24) och "Herr Ohlins fem roller" (1965-05-25), eller av situationen efter valet 1966 i Aftonbladet: "Det återvunna initiativet" (1967-07-25), "De trista stämmorna" (1967-07-26), "Det ideologiska mönstret" (1967-07-27) eller inför valet 1970, också i Aftonbladet: "Den viktiga segern" (1970-07-11), "Den programlösa konservatismen" (1970-07-12) och "Det gäller jämlikheten" (1970-07-13). Sådana sviter av artiklar föranledde i regel en livlig debatt på tidningarnas ledarsidor. Också sina reaktioner på utrikespolitiska händelser gav Olof Palme ofta uttryck åt i artiklar, t.ex. "För Song My i vårt hjärta" i Dagens Nyheter (1970-07-29), eller som efter sitt besök i Hiroshima i december 1981 om sin fruktan för kärnvapenkrigets konsekvenser i artikeln "En skugga ingraverad i stenen. Olof Palme om människans framtid efter kärnvapenkriget" i Dagens Nyheter (1982-02-27).

Ett viktigt sätt att snabbt nå ut med information och politiska budskap från politiker och politiska partier, men också från regering och departement, är att till massmedia skicka ut pressmeddelanden, kommunikéer och uttalanden om dagsaktuella händelser och hoppas på att dessa publiceras och kommenteras. De blir också ett medel i kampen om vilka frågor som ska stå på den aktuella politiska dagordningen. I Olof Palmes arkiv är dessa inordnade i serie 2.5 *Press-meddelanden, kommunikéer och uttalanden*, som omfattar 37 volymer för tiden 1967-1986. Från tiden i opposition 1976-1982 finns endast två volymer kvar. (För flera serier, bl.a. handlingar ordnade efter ämne och klipp, gäller att det bevarade materialet från oppositionstiden är mycket magert.⁴⁸ Förklaringen fick jag av en av Palmes medarbetare: "Ingen var särskild lycklig över arbetet under oppositionstiden, detta evinnerliga motionskrivande som inte ledde till något, så när valet var vunnet hösten 1982 och vi kunde flytta tillbaka till regeringskansliet kastade vi det mesta. Överallt stod fulla sopsäckar.") Pressmeddelandena etc. är många och omfattar i regel bara en till två sidor, varför de ännu inte har registrerats på dokumentnivå. De är lagda i kronologisk ordning.

⁴⁶ Till exempel: Vattenrallare är också människor : [Olof Palme svarar Lars Gyllensten]. Dagens nyheter 1969-05-10, s. 3., om utbyggnaden av de orörda norrländsälvarna.

⁴⁷ Tiden 1960, nr 2, s. 75-85, resp. Tiden 1960, nr 7, s. 407-417.

⁴⁸ Materialet från denna tid kan ibland kompletteras med material i arkiv från Olof Palmes medarbetare, t.ex. Ulf Larssons (arkivnr 1184), Pierre Schoris (arkivnr 4245) och Hans Dahlgrens (arkivnr 4247). Givetvis finns det alltid också kompletterande material i SAP:s arkiv (arkivnr 1889) och i Socialdemokratiska riksdagsgruppens arkiv (arkivnr 1271).

... mer personlig ...

Att Olof Palme under alla sina år som aktiv politiker stod i massmedias centrum ser man tydligt i serien *2.6 Intervjuer*, som innehåller omkring 1.300 intervjuer (i 42 volymer) från i första hand dags- och veckopress (om radio och TV se nedan). Då räknas inte artiklar etc. som tillkommit i samband med presskonferenser hit. Denna serie är inte alls komplett, vilket det bibliografiska arbetet, jämförande kontroller i brevsamlingen, m.m. visat. Hur många intervjuer Olof Palme givit blir därför nästan omöjligt att besvara. Karaktären på intervjuerna är mycket skiftande, från långa utförliga om någon aktuell politisk fråga till korta frågor och svar om allt och intet. Alla slags tidningar i Sverige och utomlands har gjort intervjuer med Olof Palme, från de stora internationella drakarna som Washington Post, International Herald Tribune, Financial Times, Die Welt, Guardian, Newsweek, Times, Jeune Afrique, Der Spiegel etc., till de svenska motsvarigheterna Svenska Dagbladet, Dagens Nyheter, Arbetet, Aftonbladet, Expressen. Vissa tidningar återkom regelbundet, t.ex. tidningen Folket i Eskilstuna som traditionellt gjorde en nyårsintervju med Palme från 1970-1986 (under statsministeråren på Harpsund där Olof Palme alltid brukade fira nyår). Men också små tidningar fick tid av Olof Palme, som lokala hem- och skolföreningars blad, skolklassers egna tidningar, lokala föreningstidningar etc. I intervjuerna blir ofta Olof Palme mer personlig än i annat material och man kan få många intressanta inblickar i Olof Palmes privatsfär genom att läsa dem. Ett par rubriker från svensk dampress får illustrera: "Kvinnorna spelade stor roll för barnet Olof Palme: Min mors liv som jagad flykting har lärt mig mycket."⁴⁹, "Frågan som chockade statsministern: kan du tänka dig att vara hemmaman, Olle?"⁵⁰, "Olof Palme: så mötte jag Lisbet och så blev mitt liv : vi gifte oss kyrkligt och jag valde brudbuketten."⁵¹ Men det finns också många nedslag av personliga minnen från hans politiskt verksamma liv, ett exempel: "Mot väggen. Mona Andersson och Weine Dahlström träffade Olof Palme. Varför är du socialdemokrat?"⁵² Exempel på en längre viktig intervju hittar man i boken "Le rendez-vous suédois : Conversations avec Serge Richard"⁵³, delvis översatt i boken "Med egna ord : samtal med Serge Richard och Nordal Åkerman"⁵⁴. På samma sätt som talen och artiklarna gav också intervjuerna ibland upphov till häftiga diskussioner, t.ex. i februari 1966 då Olof Palme intervjuades av *Le Monde Diplomatique* (Le mot d'ordre économique: "Liquidier ceci n'est pas rentable") och bl.a. yttrade sig om handels- och jordbrukspolitik. Detta föranledde en rad artiklar och ledarkommentarer⁵⁵ och blev också föremål för en

⁴⁹ Av Heidi Elmgren. *Husmodern* 1979, nr 35, s. 6-7, 76

⁵⁰ Av Ebba Samuelsson. *Svensk damtidning* 1973, nr 14, s. 10-11, 65

⁵¹ Av Heidi Elmgren. *Husmodern* 1975, nr 39, s. 16-17

⁵² Av Mona Andersson [Sahlin] och Weine Dahlström. *Frihet* 1973, nr 5, s. 8-9. För SSUs räkning gjorde Mona Sahlin 1973 också en intervju med Olof Palme för en stillfilm: *Tillsammans för en idé*, som återfinns i volym 5.1.1 : 017

⁵³ Paris : Stock 1976

⁵⁴ Uppsala : Brombergs 1977

⁵⁵ Se volym 5.2 : 015

debatt i riksdagen en månad senare.⁵⁶ Några intervjuer blev massmediala händelser, som när David Frost i april 1969 gjorde en berömd TV-intervju med Olof Palme.⁵⁷

I radions och TV:s nyhetssändningar fanns ibland nästan dagligen inslag där Olof Palme intervjuades⁵⁸. Dessa inslag finns i stor utsträckning bevarade i utskriften form (över 2000) i serie 2.7 *Utskrifter*. Oftast handlar det om korta inslag på ett par minuter, men ibland finns också längre utskrifter från t.ex. partiledarutfrågningar eller -debatter under valrörelserna, eller andra debatter som t.ex. från en serie som sändes hösten 1963, vid samma tid som Olof Palme blev statsråd, med Ivar Ivre som programledare under rubriken "Nya kammaren" där herrarna Erik Anners, Thorbjörn Fälldin, Gunnar Helén, Olof Palme och C. H. Hermansson debatterade aktuella samhällsfrågor, eller från våren 1977: "Slå näven i bordet", en debatt mellan Olof Palme och Thorbjörn Fälldin i TV-programmet Mot väggen (stencil 105 s.). Utskrifterna fick man dels genom att prenumerera på dem eller så gjordes de på socialdemokraternas partiexpedition. Ibland gjorde de egna medarbetarna utskrifter av bandupptagningar av anföranden eller presskonferenser Olof Palme hållit.

... närvarokänsla ...

Genom att följa rubrikerna på de olika inslagen i olika nyhetsprogram får man en stark närvarokänsla av det historiska skeendet. Exemplet nedan från regeringskrisen hösten 1978 får illustrera detta:

- 1978-09-29 Hotet om regeringskris undanröjd. Energiuppgörelse idag. Regeringen säger nej till laddning av de omstridda reaktorerna i Ringhals och Forsmark. Intervju med Olof Palme. // TV 2, Rapport. Stencil 1 s.
- 1978-09-29 Regeringen gjorde upp om kärnkraften. Statsminister Fälldin fick ge med sig i förhandlingarna. Ringhals 3 och Forsmark 1 får inte laddas nu. Men så fort som nya provborrningar visat att Sverige har tillräckligt säkra berg för slutförvaring av avfallet. Vi klarar proven säger kraftverksindustrin. Intervju med Olof Palme. // TV 1, Aktuellt. Stencil 1 s.
- 1978-10-09 Regeringsförhandlingarna drar ut på tiden. Inget förslag till ny statsminister... Intervju med Olof Palme. // Radio, Dagens eko. Stencil 3 s.
- 1978-10-09 Besked i kväll. Fälldin och Bohman säger nej till en ren folkpartiregering. // TV 1, Aktuellt. Stencil 2 s.
- 1978-10-09 Palme säger nej till borgerlig regering om den håller fast vid samma politik som tidigare. // TV 2, Rapport. Stencil 5 s.

⁵⁶ Ang herr Magnussons interpellation i II:a kammaren : anförande i riksdagen, mskr 3 s. [kopia] ; Hr Nilsson i FK : anförande i riksdagen, mskr 2 s., 1966-03-11. Se volym 2.4.0 : 007

⁵⁷ Se volym 5.2:031 och 5.2:036

⁵⁸ I Sveriges radios arkiv finns ca 1200 ljudupptagningar med Olof Palme bevarade. Kopia av registret finns tillgängligt på ARAB och har lagts in i dataregistret. I Sveriges televisions arkiv finns enligt uppgift ca 2400 upptagningar arkiverade.

- 1978-10-10 Centern bekräftar i regeringsförhandlingarna. Ny regering folkpartiet - moderaterna har vi inget emot. Socialdemokraterna har gjort ett nytt uttalande. // Radio, Dagens eko. Stencil 3 s.
- 1978-10-10 Nytt utspel av Olof Palme i regeringskrisen. Socialdemokratisk regering med nyval som enda uppgift. // TV 1, Aktuellt. Stencil 1 s.
- 1978-10-10 Socialdemokraterna i kväll om regeringskrisen. Vi vill regera. Första och enda riktiga beslut, att utlysa nyval. // Radio, Kvällsekot. Stencil 2 s.
- 1978-10-11 Nu beror det på socialdemokraterna hur en ny borgerlig regering ska se ut. // Radio, Dagens eko 18.00. Stencil 2 s.
- 1978-10-11 Palme räddar Ullsten... Palme gör idag uttalanden som kan tolkas som ett passivt stöd till en ren folkpartiregering. // TV 2, Rapport. Stencil 5 s.
- 1978-10-11 Ren folkpartiregering med Ola Ullsten, det ser ut att bli lösningen på regeringskrisen. // TV 1, Aktuellt. Stencil 2 s.
- 1978-10-12 Klart att Ola Ullsten blir statsminister efter att socialdemokraterna diskuterat sin hållning hela dagen i dag. // TV 2, Rapport. Stencil 8 s.
- 1978-10-12 Slutet av en veckas regeringskris. Ställde socialdemokraterna några villkor? Den frågan fick Palme på en presskonferens. // TV 1, Aktuellt. Stencil 3 s.
- 1978-10-12 Regeringskrisen är slut, det blir en folkpartiregering. // Radio, Kvällsekot. Stencil 5 s.
- 1978-10-18 Partiledarna om den nya regeringen... Palme säger, bra att blockpolitiken är borta. // Radio, Dagens eko 18.00. Stencil 3 s.

I en serie 2.2. *Böcker och broschyrer* har de böcker och broschyrer Olof Palme skrivit eller medverkat i sammanförts under ordningsarbetets gång. De återfanns i huvudsak i boksamlingen (se nedan).

... skrin från de djupa källarvalven ...

Huvudavdelning 3. **Korrespondens**⁵⁹ består av en stor underserie 3.2 *Brevsamling*, som omfattar ca 450 volymer eller uppskattningsvis 100.000 brev. Till denna brevsamling är kopplade två olika diaries (serie 3.1), dels i form av ett kortregister över brevskrivare för åren 1969-1986, dels i form av liggare för samma tid. Till de tidigare delarna av samlingen (1954-1969) har ett preliminärt brevregister upprättats på ARAB. Brevsamlingen innehåller både de inkommande breven och i regel en kopia av Olof Palmes svarsbrev. Breven är ordnade årsvis och inom året i huvudsak i alfabetisk ordning (gäller även för delar av de diariesförda breven. En serie som gick under arbetsnamnet E IV under

⁵⁹ Serierna under huvudavdelning 3 är ej tillgängliga utan tillstånd.

oppositionstiden 1976-1982 ligger dock i diarienummerordning). Från början av 1970-talet samlades inkommande handlingar från vissa avsändare, t.ex. Riksdagsgruppen, SAP, UD m.fl. i separata pärmar, en ordning som bibehållits. Detta gäller också för material från Socialistinternationalen från 1977, efter det att Olof Palme vid SI:s kongress i Genève 1976 blev en av de vice ordförandena under nyvalde ordföranden Willy Brandt. I separata volymer ligger också breven i samband med ett par "opinionsstormar": brev angående Vietnamtalet på Sergels torg i februari 1968⁶⁰, och brev i samband med Arafats besök våren 1983⁶¹. I separata serier finns också ett par speciella samlingar: Gratulationer på 50-årsdagen 1977 (serie 3.3, 7 volymer) och Intervjuförfrågningar 1983-1985 (serie 3.4, 3 volymer).

Givetvis var det omöjligt för Olof Palme att själv svara på alla brev. Här fanns därför en grupp medarbetare som hade till uppgift att ta fram underlag och göra förslag till svar. Men på samma sätt som med talen, läste Olof Palme själv alla brev och hade synpunkter på svarens utformning innan han undertecknade dem.

Att i några korta ordalag beskriva innehållet i brevsamlingen låter sig knappast göras, men ändå: I grova drag kan man dela in breven i tre stora grupper. Till största delen utgörs samlingen av brev från allmänheten/socialdemokratiska väljare, som har synpunkter och önskemål på hur den socialdemokratiska politiken i stort ska föras eller rörande vissa speciella frågor, ofta med anknytning till egna personliga bekymmer⁶² som man hoppas Olof Palme ska kunna hjälpa till att lösa. "En del brev är som skrin från de djupa källarvalven", sade Olof Palme själv vid ett tillfälle.⁶³ Många ställer inför riksdagsvalen frågor om hur socialdemokratin tänker agera, inte minst finns många sådana brev från förstagångsväljare. Man imponeras av med vilken omsorg varje enskilt brev besvarats. Ibland finns svar på flera sidor. En andra grupp av brev, som väl i framtiden kanske mest kommer att locka forskarna, är korrespondensen mellan Olof Palme och olika ledande personer, inte minst inom den internationella arbetarrörelsen. Eftersom Olof Palme redan från början av sin tid som Erlanders medarbetare fick följa honom på dennes utlandsresor lärde han tidigt känna alla de ledande personerna i Socialistinternationalen och i andra länders ledningar. Detta återspeglas i korrespondensen. En speciell typ av brevväxling, redan från början avsedd för publicering, hade Olof Palme med Willy Brandt och Bruno Kreisky i början av 1970-talet. Den resulterade så småningom i boken *Briefe und Gespräche* av Willy Brandt, Bruno Kreisky, Olof Palme, publicerad 1975⁶⁴.

⁶⁰ Volym 3.2 : 031-033

⁶¹ Volym 3.2 : 417-418

⁶² Det är främsta anledningen till att speciella tillståndsregler tills vidare måste gälla för den som önskar ta del av innehållet i brevsamlingen.

⁶³ Enligt uppgift från Olof Palmes medarbetare Inga-Lena Wallin.

⁶⁴ Frankfurt, Köln : EVA, 1975. Boken översattes till en rad andra språk. På svenska: *Brev och samtal av Brandt, Kreisky, Palme*. Stockholm : Tiden, 1976. Se volym 3.2 : 172-173

En tredje grupp av korrespondens är alla de brev med önskemål om Olof Palmes medverkan, med tal, artiklar eller intervjuer. De är ofta ett viktigt komplement till manuskriptsamlingarna för att fastställa de olika engagemang Olof Palme medverkat i, och ibland redovisar de också reaktionerna efteråt. Ibland finns inget annat material bevarat än denna brevväxling, t.ex. Olof Palmes första engagemang som Första maj-talare i Osby och Glimåkra 1955.⁶⁵ Stolparna till hans tal kan finnas på baksidan av breven, t.ex. finns de handskrivna stolparna till ett anförande inför Själevad - Arnäs partikrets årskonferens i Örnköldsviks folkets hus den 17 april 1955 på baksidan av ett brev från Ångermanlands socialdemokratiska partidistrikt.⁶⁶

... folkpartiets ideologi och politik ...

Vid det Socialdemokratiska studentförbundets pingstkongress våren 1953 hade Tage Erlander frågat Assar Lindbeck om han hade möjlighet att "göra en undersökning om folkpartiets teori och politik under de senaste åren". I ett brev den 15 juni 1953 svarar Assar Lindbeck att han inte hade tid till detta, men han rekommenderar i stället ett antal andra namn, bland dessa Krister Wickman och Olof Palme. Om Olof Palme skriver Assar Lindbeck: "Palme slutligen, jurist och statsvetare, har inte varit lika engagerad i partiarbete som de övriga. Men om han genom ett utredningsuppdrag kunde knytas fastare till partiarbetet skulle socialdemokratin säkert få stor nytta av honom. Han lär ha gjort en undersökning för försvarets räkning om Västtysklands kommunistiska parti, som skall vara bra gjord⁶⁷. Härigenom har han väl åtminstone kommit i kontakt med metodiska frågor som han skulle ha nytta av i en undersökning av ett svenskt parti. Palme är, om jag är rätt underrättad, i Indien ett par månader i sommar, så han går kanske inte att få tag i förrän till hösten."⁶⁸

Erlander fick som bekant tag i Olof Palme i början av hösten, när han återkommit från sin asiatiska resa och det blev upptakten till den verksamhet Olof Palme skulle ägna resten av sitt liv åt. I huvudavdelningen **4. Handlingar rörande Olof Palmes verksamhet** hittar man sådant material som hållits samman kring vissa frågor. Avdelningen omfattar ca 300 volymer uppdelade på några serier, där den största kallas *4.2 Handlingar ordnade efter ämne*. Den inleds med ett par volymer från Olof Palmes verksamhet i Sveriges förenade studentkårer, 1949-1953.⁶⁹ En volym finns bevarad med material från hans tid som studieledare i Sveriges socialdemokratiska ungdomsförbund, 1955-1961.

⁶⁵ Se brev från Glimåkra arbetarekommun 1955-04-16 och Osby socialdemokratiska arbetarekommun 1955-04-18 i volym 3.2 : 001.

⁶⁶ Se Brev: Ångermanlands socialdemokratiska partidistrikt / Erik Karlsson 1955-04-02, i volym 3.2 : 001.

⁶⁷ Denna undersökning återfinns inte i Olof Palmes arkiv.

⁶⁸ Brevet finns i Tage Erlanders arkiv: Korrespondens, volym 3.1 : 021

⁶⁹ Häri återfinns bl.a. Olof Palmes rapporter från besök på flera internationella studentkongresser och från olika resor, bl.a. den Asiatiska resan sommaren 1953. SFS, Sveriges förenade studentkårers arkiv finns på

Tre serier i avdelningen rör handlingar från hans tid som medarbetare åt Tage Erlander, 1953-1963: 4.3 *Förarbeten till Tage Erlanders tal mm*, 4.4 *Harpsund* och 4.5 *Kungakommittéerna*. Jag går inte närmare in på dessa serier här, men vill ändå påpeka hur viktigt det är för den som vill studera efterkrigstidens historia att erinra sig hur nära Tage Erlander och Olof Palme stod varandra. Det återspeglas i deras arkiv, varför det i många fall är nödvändigt att utnyttja materialet i bådas arkiv om man vill få en fullständig bild av deras verksamhet och frågornas behandling. I en serie 4.1 *Biografiskt material* finns en rad officiella biografiska beskrivningar över Olof Palme, statsråden och statssekreterarna från tiden för Olof Palmes första regeringsperiod 1969-1976.

Från 1958 sitter Olof Palme i riksdagens första kammare som representant för Jönköpings län. Från denna tid kom han alltmer att engageras i uppgifter skiljda från Tage Erlanders, som t.ex. ordförande eller ledamot i en rad utredningar. Material rörande dessa återfinns i serien 4.2, t.ex. från *Studiesociala utredningen*, *Universitetsutredningen*⁷⁰, *Gymnasieutredningen* och från arbetet med att utforma den svenska biståndspolitiken i början av 1960-talet. Materialmängderna ökar från 1963 då han på hösten blir konsultativt statsråd. Större delen av handlingarna utgör underlag till valrörelser och debatter med politiska meningsmotståndare. Det finns också ett rikt bakgrundsmaterial till Olof Palmes inrikes och utrikes resor, t.ex. från besöken i London, Paris och Bonn 1970 då EEC-frågan diskuteras till den sista resan: länsbesöket i Jämtland i slutet av februari 1986. Kring vissa inrikes- och utrikespolitiskt viktiga frågor finns också ett material samlat, t.ex. författningsfrågan,⁷¹ kärnkraften⁷², löntagarfonderna, valsamverkan Centerpartiet-Kds, Vietnamfrågan osv⁷³.

I denna serie finns även några volymer från Olof Palmes verksamhet i det internationella nedrustningsarbetet som ordförande i vad som efter hans död fick namnet Palmekommissionen.⁷⁴ I en särskild serie 4.7 *Brandtkommissionen* finns material i elva volymer från hans ledamotskap i den av Willy Brandt ledda kommissionen om Nord-Syd-problematiken.

"The joy of politics"

Riksarkivet.

⁷⁰ I Universitetsutredningen var inte Olof Palme med, men han följde den noga. Håkan Berg, en av Olof Palmes vänner från studietiden, var sekreterare i denna utredning.

⁷¹ 2 volymer finns i en särskild serie 4.6

⁷² I serie 4.3 återfinns en volym kallad Atomfrågor (4.3 : 021), där material kring frågan om svenskt atomvapen under 1950-talet har samlats.

⁷³ Från tiden 1969-1976 bör materialet i denna avdelning kopplas samman med de handlingar som finns förtecknade i Appendixet (Handlingar från statsrådsberedningen 1966-1976).

⁷⁴ Volymerna 4.2 : 152, 191, 222, 250. Hela Palmekommissionens arkiv överfördes från sekretariatet i Wien till Arbetarrörelsens arkiv efter det att kommissionen upphört med sin verksamhet 1989.

Palmekommissionens arkiv är tills vidare inte tillgängligt.

För Olof Palme var politik någonting djupt allvarligt, men samtidigt också någonting fyllt med stor glädje: "The joy of politics".⁷⁵ Att han med sin talekonst formligen kunde få ett möte elektrifierat, där man nästan såg gnistorna spraka och slå mellan honom och mötesdeltagarna har många omvittnat. Ena stunden kunde det vara andäktigt tyst där alla väntade under fullständig uppmärksamhet på nästa ord av Olof Palme, nästa stund kunde skrattsalvorna rulla fram genom åhörarleden. Må det så ha varit inför en stor kongress, ett första maj-möte med tiotusentals åhörare, på valmöten, eller inför en liten förening. Hans allvar, hans entusiasm och hans glädje smittade av sig. Politik blev under hans tid någonting roligt och viktigt att ägna sig åt. De som varit med på hans möten minns detta och något kan man förstå och ana sig till genom att läsa hans texter, men för att komma närmast den stämning som kunde skapas på ett möte måste man lyssna till honom, eller helst också se hans blickar, gester och mimik.

Under huvudavdelning **5. Samlingar** i förteckningen hittar man sådant material i underserierna *5.1.1. Ljudband*, *5.1.2 Videoband* och *5.1.3. Filmer* som här kan vara till hjälp. I 41 volymer förvaras närmare 600 olika inspelningar på ljudband. Större delen av dessa är inspelade efter 1976 på kassetter, från 1960- och tidigt 1970-tal finns ett antal rullband. Det är upptagningar från radioprogram där Olof Palme medverkat⁷⁶, inspelningar från debatter och presskonferenser, samt som ovan nämnts upptagningar av anföranden. Kvaliteten på inspelningarna är mycket skiftande, hörbarheten på flera är mycket dålig. Videobanden är betydligt färre, ca 50, varav flera intervjuer gjorda av utländska TV-bolag är på andra format än VHS, vilket gör det svårt för andra än professionella att ta del av innehållet. Övervägande delen av videobanden är inspelningar av TV-program⁷⁷. Filmerna i Palmes arkiv är få: en från Förenta nationerna 1970, en från Polen 1974, en från Cuba 1975 och en från Bagdad 1981.⁷⁸

Under huvudavdelning 5 hittar vi också serierna *5.2. Klippsamling* och *5.3 Bildsamling*. Klippsamlingen omfattar 100 volymer, Bildsamlingen 25 volymer. Klippen är under 1960-talet ofta lagda ämnesvis kring en viss fråga, t.ex. Författningsfrågan 1965-1966, Vietnam 1965-1967, Sydvästafrika, Sydafrika 1965-1967, Högertrafikomläggningen 1967 (som Olof Palme som kommunikationsminister var ansvarig för), UKAS 1968, Tjeckoslovakien 1968, Partiledarskapet 1967-1969. Från 1970-talets början är klippen

⁷⁵ Olof Ruin: I välfärdsstatens tjänst. Tage Erlander 1946-1969. Stockholm : Tiden, 1986, s. 9.

⁷⁶ Den äldsta inspelningen i Sveriges radios arkiv är från den 29 augusti 1950: Intervju med Olof Palme : intryck från Världsstudentkongressen i Prag. Dagens eko, 5 min. 30 sek. Se även volym 2.3 : 001: Efter Prag : Franck talar : Palme svarar. Gaudeamus 1950, nr 7, s. 9, 16 ; Studentkongressen stark manifestation för freden : Hans Göran Francks rapport från Prag. Ny dag 1950-09-05. Se vidare diskussionen i Svenska dagbladet 1981: Då var det 1950: Palme och fredshetsarna. Av Mats Johansson 1981-09-10 ; inlägg av Tage Danielsson 1981-09-13 ; av Mats Johansson 1981-09-13 ; av Hans Göran Franck 1981-09-18 ; av Mats Johansson 1981-09-18.

⁷⁷ Till ARAB har också överlämnats en samling videoinspelningar med Olof Palme från Erik Sandström (Acc.nr. 1987/44, 13 masterband och 3 VHS-kopior).

⁷⁸ Dessa samlingar kan givetvis kompletteras med motsvarande material i andra arkiv på ARAB, t.ex. med ljud- och videobandsupptagningar från SAP:s kongresser i SAP:s arkiv.

lagda i strikt kronologisk ordning⁷⁹. För tiden 1977-1981 finns endast en volym bevarad (se ovan⁸⁰). I klippen kan mycket kompletterande material till övriga serier hittas, här kan man följa reaktionerna på Olof Palmes göranden och låtanden, här finns pressdebatterna och framför allt finns här en hel del av annars svåråtkomligt utländskt pressmaterial. Klippsamlingar ger ofta också en bekväm överblick och en snabb ingång till ett skeende. Fotografierna i serie 5.3 är oftast kopior av bilder tagna av professionella fotografer, som skickat exemplar till Olof Palme från speciella tillfällen som t.ex. vid intervjuer, eller som vid arbetsplatsbesöket i Göteborg den 26 februari 1968 då Se-fotografen Åke Borglund efteråt översände 393 fotografier⁸¹. Vanligt var också att Olof Palme efter utländska resor fick fotoalbum som minnesgåva, t.ex. från besöken i Tanzania och Zambia 1971.⁸²

... afrikanska träskulpturer ...

Under huvudavdelning **6. Övrigt**⁸³ hittar vi sådant som står i nära samband med annat material i arkivet, men som p.g.a. format mm starkt avviker från övriga arkivalier. Det är i detta fall huvudsakligen gåvor som Olof Palme fått ta emot vid sina utrikes och inrikes resor: allt från serviser, vaser, broderier, afrikanska träskulpturer till tavlor av kända och okända konstnärer, liksom böcker med och utan dedikationer⁸⁴. Här finns t.ex. det exemplar av Miguel de Cervantes bok Don Quijote, som Felipe Gonzales nött och burit på varje dag under tolv års tid och som han sedan överlämnade med tack till Olof Palme. Under denna huvudavdelning återfinns också en del av de utmärkelser och medaljer Olof Palme fått ta emot. Inramat finns också hans betyg från Bachelor of arts-examen vid Kenyon College i USA 1948.

Appendixet har ovan i olika sammanhang berörts. Det är ett omfattande material, ca 450 volymer, uppdelade på 21 underserier från tiden 1966-1976. Den största serien innehåller material om/av Socialdemokraterna (110 volymer) främst från valrörelser och partikongresser, andra har rubriker som t.ex. Arbetsgruppen mot narkotika, Tullväsen (EEC och Nordek), IB-affären, Energifrågan, Naturskydd och miljö, Konflikter på arbetsmarknaden, Kvinnans ställning och familjepolitik. En serie innehåller Göte Fridhs papper från Socialdepartementet ang. vårdfrågor, bl.a. den s.k. sjukvårdsreformen. Här finns också en stor pressklippsamling. Handlingarna överlämnades till ARAB från Statsrådsberedningen efter valnederlaget hösten 1976.

⁷⁹ Klippen från 1968-1975 kompletteras av en stor stencilerad samling pressklipp (126 volymer) förtecknad i Appendixet (Handlingar från statsrådsberedningen 1966-1976), serie A 21.

⁸⁰ I SAP:s arkiv finns en särskild serie klipp om Olof Palme som kompletterar denna lucka, serie Ö 01 C : volymerna 4-11

⁸¹ Volym 5.3 : 003.

⁸² Fotografierna är tills vidare endast preliminärt registrerade.

⁸³ Materialet i huvudavdelning 6 är inte tillgängligt utan tillstånd.

⁸⁴ Boksamlingen innehåller inte på samma sätt som t.ex. Tage Erlanders de lästa böckerna, d.v.s. sådana som har förstrykningar och marginalanteckningar.

Till sist några ord om biografica- och kondoleanssamlingarna:

Biograficasamlingen består av klipp om Olof Palme som på olika sätt vid sidan av Palmes arkiv inkommit till ARAB. Här återfinns t.ex. de minnesartiklar och minnesnummer av olika tidningar som skrevs efter Olof Palmes död.⁸⁵ **Kondoleansamlingen** utgörs av de tusentals kondoleansböcker som dagarna efter mordet fanns utlagda runt om i Sverige och utomlands där människor skrev in sina namn, många gånger med en dikt som sista hälsning, eller några ord som gav uttryck åt den djupaste förtvivlan. Tillsammans ger de ett skakande och mäktigt intryck från den kollektiva sorg som drabbade landet våren 1986. Det gör också alla de hälsningar och dikter som på lappar åtföljde de tiotusentals rosorna på Sveavägen. Här finns också alla gåvor som lades på mordplatsen: biblar, tavlor, smycken mm. Här finns alla plakat som skrevs med önskan om fred. Och en balalajka.

⁸⁵ Klippsamlingar om mordet och polisutredningen etc. finns inte. För sådant material se SAP:s arkiv, serie Ö 1 C, volymerna 19-39